

נשיא הישיבה, הרב מרדכי גרינברג

## שתמליכוני עליכם - יצירת מלכות ה'

עיצומו של יום ראש השנה הוא קבלת עול מלכות שמים, כמו שאמרו חז"ל: "אָמרו לפני בראש השנה מלכויות... כדי שתמליכוני עליכם... ובמה? בשופר" (ר"ה טז ע"א). אלא שכאן הבן שואל: במה שונה קבלת עול מלכות שמים בראש השנה משאר ימות השנה, הרי אנו מצווים על קבלת עול מלכות שמים פעמיים ביום - במצוות קריאת שמע, כדכתיב "ובשכבך ובקומך". אם כן, מהי הרבותא של יום ראש השנה?

בירור עניין זה יביא אותנו להבנה עמוקה בסוד עבודת היום ובכוונת התפילות של היום המיוחד הזה.

### א. "למה יאמרו"

פעמים אחדות מועלה במקרא הטיעון "למה יאמרו הגויים", במגמה להציל את ישראל מגזרת כליה ושמד. בפעם הראשונה הוזכר טיעון זה לאחר חטא העגל. הקב"ה אומר למשה "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב, ז), ומשה מתפלל: "למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים...שוב מחרון אפך" (שם שם, יב), ואכן: "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" (שם שם, יד).

בפעם השנייה נטענה טענה זו ע"י משה בחטא המרגלים. גם שם הייתה גזירת שמד על ישראל, "אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו" (במדבר יד, יב), ושוב העלה משה את טענתו: "ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך לאמר, מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר. ועתה יגדל נא... סלח נא לעם הזה כגודל חסדך" (שם שם, טו-טז). וגם כאן: "ויאמר ה' סלחתי כדברך" (שם שם, כ). ופירש"י: "בשביל מה שאמרת פן יאמרו".

טיעון זה חוזר גם בנביאים, בפרשת העי. לאחר המפלה במלחמה נופל יהושע על פניו ואומר:

אהה א-דני אלקים, למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אותנו ביד האמורי להאבידנו... בי א-דני, מה אמר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו. וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ, ומה תעשה לשמך הגדול. (יהושע ז, ז-ט)

ומצינו שאף הקב"ה עצמו משתמש בטענה זו: "אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם, לולי כעס אויב אגור, פו ינכרו צרימו, פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת" (דברים לב, כו-כז).

והדבר תמוה, האין לישראל כל זכות להינצל מגזרת כליה ושמד, ורק החשש מתגובת אומות העולם הוא אשר מצילם מאבדון? ובאמת, מדוע מתחשב הקב"ה בטענה זו, ומה כ"כ אכפת לו מה יאמרו הגויים?

## ב. קיומם של ישראל - צורך גבוה

הרמב"ן נזקק לסוגיה זו והסביר, שאין הכוונה שתמו זכויותיהם של ישראל, ורק החשש מ"מה יאמרו" מצילם מכיליון; אלא שהכתוב בא לספר שבחם ומעלתם של ישראל, שבלעדיהם אין מקום לכבודו של הקב"ה בעולם, כפי שאמר הנביא "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל" (ישעיהו מג, יב), ודרשו חז"ל: "כשאתם עדי אני א-ל, וכשאינ אתם עדי כביכול אני א-ל" (ילקוט שמעוני ישעיהו, רמז תנה, ועוד). וזו לשון הרמב"ן בפרשת האזינו:

ולכך הזכיר משה בתפילתו "ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך לאמר" וגו', וה' יתברך הודה לו בזה, "ויאמר ה' סלחתי כדברך". והטעם בטענה זו איננו כרוצה להראות כוחו בין שונאיו, כי כל הגויים כאין נגדו, מאפס ותוהו נחשבו לו, אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או

להיטיב. וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא א-להי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו, ולא יסופר עוד בהם... **והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטילה לגמרי**, שלא יישאר בהם יודע את בוראו, רק מכעיס לפניו, ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיהי רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים... וכבר רמזתי בבריאת האדם **סוד נשגב ונעלם**, צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לא-להים, כענין שנאמר (ישעיהו מג, ז) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו". (רמב"ן, דברים לב, כו)

כוונת הרמב"ן שבחסרונו של עם ישראל בעולם "תהיה כוונת הבריאה בטלה לגמרי", מבוארת יפה בדבריו במקום אחר. בתחילת דרשתו "תורת ה' תמימה", כתב הרמב"ן:

וברא את האדם שיכיר את בוראו יתברך, ואם האדם אינו יודע שבראו כלל, וכל שכן שאינו יודע שיש אצל הבורא מעשה נבחר ונרצה ומעשה אחר מרוחק ונמאס, נמצא האדם כבהמה, וכוונת בריאתו בטלה לגמרי. וזה מה שאמרו חז"ל תמיד, שאם לא קיבלו ישראל את התורה, היה מחזיר את העולם לתוהו ובוהו. כלומר, שאם לא היו חפצים לדעת וללמוד ידיעת בוראם, ושיש הפרש לפניו בין טוב לרע, נמצא שכוונת בריאת העולם בטלה. (כתבי הרמב"ן ח"א, עמ' קמב)

והנה סיים הרמב"ן את דבריו בפרשת האזינו ברמז ל"סוד נשגב ונעלם", והתלבטו מפרשי הרמב"ן היכן נתפרש סוד זה. נראה שהדבר נתפרש בדברי הרמב"ן בפרשת תצוה, העוסקת בחנוכת המשכן והכהנים, ונאמר בסופה: "ונועדתי שם לבני ישראל ונקדש בכבודי... ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי

להם לאלקים. וידעו כי אני ה' אלקיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם" וכו' (שמות כט, מג-מו). וז"ל הרמב"ן שם:

ואם כן יש בענין **סוד גדול**, כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה, אבל הוא כענין שנאמר "ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיהו מט, ג), ואמר יהושע 'זמה תעשה לשמך הגדול' (יהושע ז, ט). ופסוקים רבים באו כן: "אוה למושב לו" (תהלים קלב, ג), "פה אשב כי אויתיה". (שם שם, יד)

וביארנו תלמידיו המקובלים של הרמב"ן את דבריו:

כי לפי הפשט היה נראה כי השכינה בישראל צורך הדיוט היא [לצרכם וטובתם של ישראל], אבל על דרך ה**סוד** אינו כן, אלא צורך גבוה [לצרכו של הקב"ה], כעניין שנאמר "ישראל אשר בך אתפאר", ואמר יהושע "זמה תעשה לשמך הגדול", כלומר, אם יכריתו האויבים את שמנו, שלך גדולה משלנו [הצרה שלך גדולה מהצרה שלנו], שאם אין אנו כאן, אין אני כאן [לשון סגי-נהור על הקב"ה]. (עיין הערות הרב שעוועל על הרמב"ן, שם)

כלומר: אם אנו, ישראל, לא נהיה כאן - אף הוא, רבש"ע, לא יהיה כאן.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> וכיהודה ועוד לקרא, התפרסמו לאחרונה דבריה של משוררת, שהם תרגום של דברי הרמב"ן בשפה מודרנית. כשהתפרסם השיר "ירושלים של זהב", בו נאמר "איכה יבשו בורות המים, ככר השוק ריקה, ואין פוקד את הר הבית בעיר העתיקה", הסתער סופר מפורסם על המשוררת, בטענה שאין דבריה מובנים, שהרי כ"כ הרבה ערבים נמצאים בשוק שבעיר העתיקה, ואיך אפשר לומר שככר השוק ריקה?! על כך כתבה המשוררת עשרים שנה מאוחר יותר: "ימים רבים אחר כך, קפץ עלי רוגזו של עמוס עוז בשל השורות הללו. אבל עשרים שנה הן זמן מספיק לצנן את הראש, ועכשיו בראש צונן ואחר מחשבות הרבה, רצוני לומר קבל עם ועדה את הדברים האלה: אכן ואכן, בעיני ירושלים, שאין בה יהודים, היא עיר אבלה ושוממת. יתרה מזו: ארץ ישראל, כשהיא ריקה מיהודים, היא ישימון בעיני. ועוד: כל העולם הזה כולו, אם הוא חס וחלילה ריק מיהודים, הוא בעיני חור שחור ביקום".

## ג. תאוותו של הקב"ה

הרמב"ן סיים את דבריו בפסוקים "כי בחר ה' בציון **אווה** למושב לו", "פה אשב כי **אוייתינה**". יש לרשב"ע תאוה - לישוב, לשכון בעולם התחתון. כך אמרו חז"ל על הפסוק "באתי לגני אחותי כלה" (שה"ש ה, א):

'באתי לגן' אין כתיב כאן, אלא 'באתי לגני', לאותו גן שנסתלקתי ממנו. בשעה שברא הקב"ה את העולם, **נתאוה** שיהיה לו דירה בתחתונים. הדא הוא דכתיב 'וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן' (בראשית ג, ח)... כיוון שחטא אדם נסתלקה לרקיע הראשון. חטא קין, נסתלקה לרקיע השני... חטאו המצריים, נסתלקה לרקיע השביעי. וכנגדם עמדו שבעה צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים... עמד משה והורידה לארץ. אימתי, ביום שהוקם המשכן. (תנחומא נשא, כד)

על תאוה זו מצאנו דבר נפלא. על לידת שת נאמר בתורה "וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא שמו, כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין" (בראשית ד, כה). כתב שם רש"י: "ומה 'עוד'? לומר שנתווספה לו תאוה על תאוותו". וכתב שם מהר"ל בגור אריה:

אך קשה, מה בא להגיד שנתווספה תאוה על תאוותו? אך דעת חז"ל (בר"ר כג, ה)... כי ה' יתברך רצה בתולדה הזאת, שהיה נולד שת שנבנה ממנו העולם. לפיכך נתווסף לו תאוה, שכל מקום שירצה השי"ת בתולדה מחדש התאוה. וכן אמרו חכמים גבי יהודה (בר"ר פה, ח), "ביקש יהודה לעבור, וזימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה" וכו'.

מדוע יש צורך ב"מלאך הממונה על התאוה"? וכי ליצורי עפר כמונו, בשר ודם, אין די בתאוה המוטבעת בנו בטבענו? אלא, זהו פשרו של העניין: מלאך זה אינו ממונה על התאוה **שלנו**, אלא על תאוותו **של רבש"ע**, שהרי ברא את העולם כדי לממש את תאוותו שתהיה לו דירה בתחתונים, ועל עם ישראל

לממש תאוה זו. בכל פעם שיש עיכוב במימוש תאוותו של הקב"ה, נשלח המלאך הממונה על תאוה זו ליישר את ההדורים ולסלק העיכובים; יהודה אינו שייך למעשה של זנות, ועל כן כשהוא חולף על פניה של הזונה היושבת על דרך תמנתה, התעלם ממנה: "אמר יהודה, זוהי זונה, מה איכפת לי בה, הלך לו" (תנחומא ישן וישב, ז). "ביקש לעבור, וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה, ואמר לו: להיכן אתה הולך יהודה? ומהיכן מלכים עומדים, ומהיכן גואלים עומדים? 'ויט אליה' - בעל כורחו, שלא בטובתו (בר"ר פה, ח). ומלאך זה הממונה על מימוש תאוותו של הקב"ה, מתערב בכל פעם שיש עיכוב במימוש התאוה. כך אצל שת כנ"ל, וכך מוביל מלאך זה את רות לשדה בועז, וכך גם מסית את דוד אחרי בת שבע.<sup>2</sup>

ה' הוציאנו ממצרים כדי לממש את תאוותו שקדמה לבריאת העולם, לשכון בתחתונים, ותלה הקב"ה את כבודו בעולם במציאותם של ישראל - שכן הם היחידים היודעים אותו, ולהם בלבד היכולת לגלות מציאותו בעולם, והם היחידים בעולם המסוגלים לבנות לו בית דירה. "עם זו יצרתי לי, תהלתי יספרו" (ישעיהו מג, כא) - לשם כך נוצרו, וזוהי כל מגמתם בעולם. "כנסת ישראל מלבישה את האלוהות המתגלה בעולם" (אורות, עמ' קלט). כשם שהאדם אינו מתגלה מחוץ לביתו אלא כאשר הוא לבוש בבגדיו, כך כנסת ישראל מלבישה את האלוהות, ומאפשרת את התגלותו בעולם.

## ד. ישראל - מפתח העולם

משלו על כך חז"ל בתלמוד הירושלמי משל:

ריש לקיש בשם ר' ינאי, שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל. למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה, אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא, אבודה היא, אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה,

<sup>2</sup> ועיין על כל זה בספרו של הרב שלמה קרליבך, משגיח רוחני בישיבת ר' חיים ברלין. משכיל לשלמה על פרשיות השבוע, פרשת וישב.

השלשלת תהא מוכחת עליה. כך אמר הקב"ה: אם מניח אני את ישראל כמות שהם, ובלעין הן בין הגויים. אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם והן חיים, מה טעמא? "וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ, ומה תעשה לשמך הגדול"

- **שהוא משותף בנו**. (ירושלמי, תענית ב, ו)

ומפרש המהר"ל (נצח ישראל, פרק י), שאין למפתח ערך עצמי, אך ערכו הוא בכך שאין אפשרות להיכנס לארמון בלעדיו. ובנמשל - הפלטרין הוא העולם, וישראל הם המפתח לפלטרין. "ואם אין ישראל, הרי דומה לפלטרין שהוא סגור, וכאשר הפלטרין סגור, אין הפלטרין משמש כלום... ולפיכך נקרא ישראל מפתח קטנה, שהם אומה קטנה, והם המפתח של הפלטרין הגדולה" (נצח ישראל, פרק י).

זו משמעות הברית שכרת ה' עם ישראל. בקשתו של משה אחר חטא העגל הייתה: "ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך, הלוא בלכתך עמנו, ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שמות לג, טז). וכתב שם הרמב"ן: "וטעם ונפלינו אני ועמך, שיהא חלקנו **במופלא**, ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה". ובמילוי בקשתו של משה ענהו הקב"ה "נגד כל עמך אעשה **נפלאות** אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגויים" (שם לד, י). וכתב שם הרמב"ן, "שהעניין ירמוז אל **שיכון השכינה בהם**, ועל היותו עם משה בנעלם **ובמופלא**, כאשר אמר שם 'ונפלינו', וכמו שפירשתי, והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו".

אין לנו עסק בנסתרות ובנפלאות, וכבר האריכו פרשני הרמב"ן בנסיון לבאר את דבריו העמוקים, ומ"מ לענייננו למדנו שעיקר הברית בין ישראל ורבש"ע הוא על שכון השכינה ביניהם. וכך פירש גם רש"י שם את בקשתו של משה "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה", "וז"ל: "שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם, ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם, כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל וגו' (לעיל ט, ד). וכן כתב בספר נפש החיים (שער

שני פי"ז, בסוף ההגהה), וז"ל: "וזהו עניין השכינה הנזכרת בכל מקום. פירוש הפשוט של שכינה היינו קביעות דירה, כמאמרם ז"ל 'מיום שברא הקב"ה עולמו, נתאווה שיהא לו דירה בתחתונים'. ועיקר קביעת דירתו ית"ש היה בירושלים".

וזהו אם כן תורף דברי הרמב"ן, שהשראת שכינה בישראל הוא צורך גבוה ולא צורך הדיוט, שקיומם של ישראל הוא כביכול מצרכיו של הקב"ה, שאילמלא ישראל, אין מציאות לגילוי בעולם. וזהו תוכן תפילתו של משה "למה יאמרו מצרים" וכו'; לא שיעלילו על רבש"ע שאינו מסוגל לממש את הבטחותיו, אלא שאם ישראל לא יהיו בעולם, לא יהיה איש שיכיר בבוא עולם ובתכליתו של העולם, ובטלה כוונת הבריאה.

## ה. תפקידם של ישראל

גורלו של עם ישראל וייעודו סובב סביב תפקיד זה. וזה היה המסר הראשון של הקב"ה לאברהם אבינו: "לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך ואעשר לגוי גדול... ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב א-ג). על משמעות 'גוי גדול' כבר עמדו חז"ל; אין הכוונה כמובן מבחינה כמותית, שהרי "אתם המעט מכל העמים" (דברים ז, ז), ולא על כך גאוותנו. אלא, "אמר לו [אברהם], ומנח לא העמדת שבעים אומות? אמר לו [הקב"ה]: אותה אומה שכתוב בה **'כי מי גוי גדול'** אני מעמיד ממך" (בר"ר לט, יא).

הגדרתו של עם ישראל כ'גוי גדול' היא כפי שהגדירה התורה: "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו. ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים, ככל התורה הזאת אשר אני נותן לפניכם היום" (דברים ד, ז-ח). כלומר, גוי גדול הוא עם שקרוב לאלקים ויש לו תורה מן השמים. ומה ייעודו? "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, ג), ופירש"י: "יש אגדות רבות, וזהו פשוטו: אדם אומר לבנו, תהא כאברהם. וכן כל 'ונברכו בך' שבמקרא, וזה מוכיח (שם מח, כ): 'בך יברך ישראל לאמר ישימך אלקים כאפרים וכמנשה'".



תפקידו של עם ישראל להביא לכך שבריאת העולם לא תהיה לבטלה, עד שלבסוף יאמרו כולם לבניהם: "היו כאברהם". כי יש בורא עולם, וישנה דרך ומגמה לעולם, ועל כולנו ליישר קו עם המגמה האלקית, כפי שעם ישראל מגלה לאורך כל ימות העולם, במסירות נפש והתמדה.

כבר בגלות מצרים נאמר כמה פעמים שהיעד הוא ההבנה "כי אני ה' בקרב הארץ" (שמות ה, יח), "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ" (שם ט, יד) וכדו'. בקריעת ים סוף התקדמנו: "שמעו עמים ירגזון, חיל אחז יושבי כנען" וגו' (שם טו, יד). יתרו מתגייר לאחר קריעת ים סוף: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (שם יח, יא), ורחב אומרת למרגלים: "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם... ונשמע וימס לבבנו... כי ה' אלקיכם הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יהושע ב, י-יא).

וכך תלך הכרה זו ותתפתח, עד כי כולם יכירו במציאות ה' ובתורתו: "כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים, והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר, נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם" (זכריה ה, כג). "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגויים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ב-ג).

וכל זה מוטל על כתפיהם של ישראל, והם שנועדו לפרסם אמונה זו ולממש אותה בהתמדה ובמסירות נפש, עד השגת היעד "ונברכו בך כל משפחות האדמה".

## ו. שיתף הקב"ה שמו בישראל

וזהו שכתב הירושלמי, ששיתף הקב"ה שמו ב'ישראל'. יהושע אומר "ומה תעשה לשמך הגדול", והוסיף הירושלמי: "שהוא משותף בנו" - שאם יכריתו את שמנו, הרי שמך בתוכנו, ואף הוא ילך חלילה לאיבוד.

וכך כתב בעל 'בית הלוי' על הכפילות שהבטחה האלוקית "אל תירא מרדה מצרימה. אנכי ארד עמך מצרימה, ואנכי אעלך גם עלה" (בראשית מו, ג):

כאן באה לו **ההבטחה הגדולה שבכל ההבטחות**, שיהיה נקרא שמו על ישראל. והכוונה בזה, דלעולם לא יפרסם שם כבודו בעולם על ידי מעשה היוצא חוץ מדרך הטבע, רק באמצעות צורך ישועתן של ישראל... ובכל מעשה שיהיו ישראל בשפלות חלילה, ממילא יהיה גם כבודו בהסתר ובהעלם. וזה שאמר לו 'אנכי ארד עמך מצרימה', בכל זמן שאתה תהיה בירידה, גם כבודי אינו נגלה בעולם... 'ואנכי אעלך גם עלה', כשאהיה מעלה אותך, אז על ידי עלייתך יתפרסם גם שמי בכל הגויים, ויהיה עלייה לכבודי. וזהו גם כן כוונת חז"ל שאמרו שהקב"ה שיתף שמו עם ישראל, ונתנו משל על זה, למפתח... דפרסום שם כבודו שיתף, שיהיה רק על ידי ישועתן של ישראל, וזה ביטחון גמור שלא יאבדו ח"ו.

ומכאן הביטוי "גלות השכינה", שכן כשישראל נמצאים בשפלות הגלות, הרי זה חסרון בגילוי השכינה, שיש מקום לטענת הנכרים "איה אלקיכם". ועל כן כשישראל נגאלים, גם השכינה נגאלת עמהם, כפי שאנו אומרים בתפילה "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", שגאולתם של ישראל היא למען שמו.<sup>3</sup> עיקר זה מקורו בנבואה: "לא למענכם אני עושה בית ישראל, כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגויים אשר באתם שם" (יחזקאל לו, כב); ורעיון זה חוזר ונשנה בפי התנאים:

תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמהן... ואף כשהן עתידין ליגאל

<sup>3</sup> ידידי, הרב בני איזנר זצ"ל, סיפר לי כמה ימים לפני הסתלקותו, שהרב צבי יהודה זצ"ל שאל, איך אנו מבקשים "זכרנו לחיים", "כתבנו בספר החיים", והרי אין לבקש אלא לאחר שאומרים דברי שבה, וע"כ קודמים ג' ברכות לבקשות שבתפילת שמונה עשרה, ואיך מבקשים בתוך ג' ראשונות? ותשובתו של הרצב"י היתה, שכיון שאנו מבקשים זאת "למענך אלקים חיים", אין זו בגדר בקשה פרטית, אלא "למענך".

שכינה עמהן, שנאמר 'ושב ה' אלקיך את שבותך'. 'והשיב' לא נאמר, אלא 'ושב', מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגלויות. (מגילה כט, ע"א)

ורבי עקיבא אף השתמש בביטוי חריף מזה: "אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר, 'מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גויים ואלוקי' (שמ"ב ז, כג), כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה: **עצמך** פדית" (מכילתא, פרשה יד). היינו, פדית אותנו מבית עבדים כיון שאי אפשר היה לך, כביכול, להיות שם יותר, ומתוך שאנו קשורים יחד, הוצאת אותנו כדי שאף אתה תוכל לצאת משם.

ומכאן משמעות עמוקה לכל אותם מקראות המדברים בישועת הקב"ה - "אגילה בישועתך" (תהלים ט, טו), "יגל לבי בישועתך" (שם יג, ו), "ואראהו בישועתי" (שם צא, טז) וכדו' - שאין כוונתם רק לומר שהשמחה היא בזה שהקב"ה מושיע את ישראל, אלא שאנו שמחים שהוא עצמו כביכול נושע. "אראהו בישועתי" - שאני נושע. "אגילה בישועתי" - שאני עצמי נושע.

הבנה זו עוברת כחוט השני גם בדורות שלאחר התנאים: "ואמר ר' אבהו, זה אחד מן המקראות הקשות, שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה" (שוחר טוב, תהילים ט). "הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא" (זכריה ט, ט), צדיק ומושיע אין כתיב כאן, אלא צדיק ונושע, שלך ושלנו הגאולה" (ילקוט שמעוני, זכריה תקעז). "לה' הישועה", אימתי? 'על עמך ברכתך סלה' (תהילים ג, ט) (זוהר, אמור צ"ב).

בדרך זו פירשו חסידים את הפסוק בתהילים "גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי" (תהילים כג, ד). פשוטו של מקרא אומר, שהקב"ה משמש משענת לאדם, וגם בגיא צלמות, בשעת מצוקה נוראה, אין אדם חושש שיארע לו רע, כיון שאלקים עמו לעזרו. אולם בתורת החסידות פיסקו את הכתוב באופן שונה, ובכך מקבל הפסוק משמעות אחרת לגמרי. וכך אמרו: "גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא"; "רע - כי אתה עמדי". על עצמי איני חושש, אף שאני נמצא בגיא צלמות. אבל רע לי שכאשר אני נמצא בגלות, אף השכינה מצויה עמי בגלות.

## ז. תפילה על צער השכינה

האחריות הזאת כלפי רבש"ע, ותחושת הצער על גלות השכינה מיוחדת היא לישראל בלבד, בשל היותם מרכבה לשכינה. הם היחידים הדואגים לכבודו יתברך, וחשים את כובד האחריות לגילוי כבודו בעולם. חז"ל ביטאו את החילוק שבין ישראל לאומות העולם בעניין זה, במדרש הבא:

"וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ" (בראשית ב, ה) - כל שיחתן של בריות אינה על הארץ, "עבדת ארעא, לא עבדת" [עשתה הארץ פירות, לא עשתה], וכל תפילתן של בריות אינה אלא על הארץ: "מרי תעבד ארעא, מרי תצלח ארעא" [אדון העולם, עשה שתוציא הארץ פירות]. כל תפילתן של ישראל אינה אלא על בית המקדש: "מרי, יתבני בית מקדשא. מרי, מתי יתבני בית מקדשא". (בראשית רבה יג, ב)

חז"ל העניקו לביטוי 'שיח השדה' שתי משמעויות: האחת - 'שיח' מלשון שיחה, 'השדה' כמשמעו. היינו, שיחתם של האנשים אינה אלא על ענייני השדה, על הקרקע, ועל החמירות, עד כמה הצליחה האדמה בעשיית הפירות, ואלו רווחים היו לנו השנה. ויש ל'שיח' משמעות שנייה, לשון תפילה: "ויצא יצחק לשוח בשדה" (בראשית כד, סג); "יצחק תיקן תפילת מנחה. ואין שיחה אלא תפילה, שנאמר (תהלים קב, א) 'תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו'" (ברכות כו ע"ב). והרי אברהם קרא למקדש ה', ויצחק קראו שדה (פסחים פח ע"א). ושיחתן של ישראל, תפילתן של ישראל, היא אודות גילוי השכינה - בניין בית המקדש - ולא על צורכיהם האנוכיים. ואכן, כל תפילות הימים הנוראים סובבות אודות גלות השכינה ותשוקתם של ישראל לגאולת השכינה ולתיקון העולם: "תן פחדך על כל מעשיך", "וייראוך כל המעשים", "ויקבלו כולם את עול מלכותך", "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך".

וכבר האריך בזה ר' חיים מוולוז'ין ב'נפש החיים', וכתב שזהו העיקר הגדול של התפילה:

לכוון רק להוסיף כח בקדושה... להעביר רוח הטומאה מן העולם ולתקן עולם במלכותו ית"ש, ולא על ענייני עצמו כלל. ועיינו הרואות בנוסח התפילה בראש השנה, שהוא מסודר מראשו ועד סופו רק על כבוד מלכותו ית"ש... וגם היחיד על צערו, אף אם אין חילול השם בדבר, יש מקום גם כן לבקש לפניו ית' על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם חי בצער למטה, כמאמר ז"ל (סנהדרין מו ע"א): "אמר ר' מאיר: בזמן שהאדם מצטער שכינה מה אומרת? קלני מראשי, קלני מזרועי". (נפש החיים שער ב, פי"א)

ובזה ביאר ה'נפש החיים' את דברי המשנה המפורסמים: "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא בזמן שישראל מסתכלים **כלפי מעלה** ומכוונים לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים (ר"ה ג, ח). ופירש שם, שאין הכוונה לפעולה הפיזית של הרמת העיניים כלפי מעלה, אלא "שלא היתה צעקת תפילתם לפני ית"ש על צערם, אלא רק על חילול שם אביהם שבשמים ית"ש". איזה חילול ה' נורא יהיה בעולם אם העמלקים ינצחו!

ומקור הדברים הוא במה שדרשו חז"ל בתפילת חנה, "והיא מרת נפש, ותתפלל **על ה'"** (שמ"א א, י): ולא "אל ה'", "שהטיחה דברים **כלפי מעלה**" (ברכות לא ע"ב). "רוצה לומר, הגם שהיא עצמה היתה מרת נפש, עם כל זה השליכה צערה מנגד, ולא איכפת לה להתפלל על זה כלל, אלא שהטיחה דברי תפילתה לפניו ית"ש, על הצער של מעלה הנעשה מחמת שהיא שרויה עתה בצער" (נפש החיים שם, יב).<sup>13</sup>

---

<sup>13</sup> ושוב, כיהודה ועוד לקרא - מן הראוי להביא כאן מדברי הנשיא שז"ר על ד"ר נחמן סירקין, מהוגי הדעות הסוציאליסטים, שלחם רוב ימיו נגד המסורת והדת, ורק לעת זקנותו חזר בו. ערב הימים הנוראים טיילו השניים בשטוקהולם, וסירקין הפליג בפירוש ערכה הפיזי ותוכנה הסוציאלי הנשגב של תפילת ראש השנה. הוא התמתח כולו - סיפר שז"ר - הרים את שתי ידיו, ובנענועי כל גופו החל להתפלל לפני, לפי כל כללי הנוסח של בעל תפילה, וכל

יסודם של הדברים בספרי הנבואה, כמו ביחזקאל פרק לו, שם מדבר הנביא על חילול השם הגדול בהיות עם ישראל בגלות, ואומות העולם רואים בזה חיזוק לטענתם שה' עזב את ישראל, ועל כן מודיע הנביא: "לא למענכם אני עושה בית ישראל, כי אם לשם קדשי אשר חיללתם בגויים אשר באתם שמה, וקדשתי את שמי הגדול... וידעו הגויים כי אני ה' בהקדשי בכם לעיניהם. ולקחתי אתכם מן הגויים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם" וגו' (פסוקים כב-כד). וכן בנבואת יואל: "ובכו המשרתים משרתי ה' ויאמרו חוסה ה' על עמך, ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גויים, למה יאמרו בעמים איה אלקיהם" (ב, ז).

וכך אנו מזכירים בתפילותינו, בתחנונים של שני וחמישי: "חוסה ה' עלינו ברחמך, ואל תתננו ביד אכזרים, למה יאמרו בגויים איה נא אלקיהם, למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר". וכך אנו חוזרים ומדגישים לפחות עשר פעמים בתפילת "והוא רחום": "למענך", "למען שמך", וכדי שלא יאמרו הגויים "איה אלקיכם".

דברים חריפים נאמרו בתיקוני זוהר על המתעלם מצער השכינה ומתפלל על צרכי עצמו בלבד. וזה לשונו:

כולהו צווחין בצלותין ביומא דכפורי ככלבים "הב הב" - הב לנא מזונא וסליחה וכפרה וחיי, כתבנו לחיים. ואינון עזי נפש ככלבים דאינון אומין דעלמא דצווחי לגביה, ולית לון בשת אנפין [אומות העולם צווחים ואין להם בושת פנים], דלא אית מאן דקרא ליה בתיובתא דיחזור שכינתיה לקודשא בריך הוא, דאיהי מרחקא מיניה

---

הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מהארץ". אתה יודע, פנה אלי, בכל ניסוחי הפרוגרמות הסוציאליסטיות שאנו עמלים על יצירתם, ממרקס ועד היום, עוד לא הצלחנו לבטא את אשר נחוץ לנו בפשטות בהירה ובצמצום כזה של מילים, כמו התפילה היהודית הזאת.

למהדר לגביה [אין מי שמבקש שהקב"ה יחזיר שכינתו שהתרחקה מאיתנו]. (תיקון ו, כב ע"א)<sup>4</sup>

## ח. תמליכוני עליכם - בשופר

עתה נשוב לאשר החילונו, לבאר מה בין קבלת עול מלכות שמים שבכל יום, לאמירת מלכויות שבראש השנה.

שירו של היום השישי הוא מזמור צג שבספר תהלים - "ה' מלך גאות לבט". הסיבה שנבחר פרק זה, משום דאיתא בפרקי דרבי אליעזר, שכשנברא אדם הראשון, "זרק בו נשמה, שנאמר 'ויפח באפיו נשמת חיים' (בראשית ב, ז), ועמד על רגליו... והיה מתואר כדמות אלקים. ראו אותו הבריות ונתיראן, כסבורין שהוא בוראן ובאו כולם להשתחוות לו. אמר להם באתם להשתחוות לי, בואו אני ואתם נלך ונלביש גאות ועוז ונמליך עלינו מי שבראנו. הלך אדם לעצמו והמליך אותו ראשון וכל הבריות אחריו, שנא' 'ה' מלך גאות לבט" (פדר"א, יא).

ועדיין הדברים טעונים ביאור, שהרי ישנם בתהלים פרקים נוספים המתחילים "ה' מלך" (צז, צט), ומדוע נבחר דווקא מזמור צג כשיר של יום שישי?

ידוע החילוק שבין מושל למלך. מושל הוא בעל כרחם של הנתונים, ואילו מלך הוא ברצונם, כדברי הגר"א על הפסוק "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו" (בראשית לז, ח):

כי אמר בחלומו שני דברים: **א.** "והנה קמה אלומתי וגם נצבה", שמורה על ממשלתו שקמה בתוקף. **ב.** "ותשתחוין לאלומתי", שמורה שיקבלו מעצמם עול מלכותו. ולכן השיבו "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו", לא תמשול עלינו בכפיה, ובודאי לא

---

<sup>4</sup> בדרשת רבי חיים מוולוז'ין (הנדפסת בסוף נפש החיים) ציטט את לשון התיקון"ז באופן שונה, ויתכן שנוסחתו הייתה אחרת, עיין שם.

נקבל עלינו מלכותך. וזהו שסידרו בתפילה "כי לה' המלוכה ומושל בגויים (תהלים כב, כט) וגו', והיה ה' למלך על כל הארץ" (זכריה יד, ט)... שאנחנו - עמו בני ישראל - קבלנו עול מלכותו עלינו. לא כן הגויים, שהוא מושל עליהם כרצונו ורודה בהם כחפצו, ולהם נקרא מושל. וזהו "כי לה' המלוכה", עלינו, "ומושל" נקרא "בגויים", שאף שלא קבלו עולו, הוא מושל עליהם. אך לעתיד לבוא יטו כולם שכם אחד לעובדו, ויתנו לו כתר מלוכה. וזהו "והיה ה' למלך על כל הארץ", שעל כל הארץ ייקרא מלך, כאשר כל הארץ יקבלו עול מלכותו עליהם. (ביאור הגר"א למשלי, סוף פרק כז)<sup>5</sup>

כדי לקבל 'מלכות' צריך דעת. כל ימי הבריאה לא היה מי שיקבל מלכות ה', ורק כשנברא אדם, נזרקה בו נשמה, ונופחה בו נשמת חיים, ומאן דנפח מדיליה נפח - נוצרה בריאה שיכולה לקבל מלכות ה' מדעת. מה שאין כן על שאר הבריות, הקב"ה אינו אלא 'מושל'.

ועוד: כיוון ש'מדיליה נפח', נוצרה בריאה שיש לה צד משותף עם רבש"ע - שהרי נברא בצלם אלקים, ושיתוף זה הוא ב'דעת'. וכיוון שיש צד משותף, ניתן לומר שה' 'מתגאה' על האדם: "כי אי אפשר לגאון שבגאונים להתנשא על הדיוט שבהדיוטות. וכיוון שהמלכות מופיעה בלבוש של גאות והתנשאות, אין היא מתקיימת רק כשיש צד של השתייכות. וממילא לא הייתה מידת המלוכה מתקיימת עד היום השישי. לכן דווקא הפרק הזה, אשר פתיחתו היא "ה' מלך גאות לבש", היא היא שירתו של היום השישי" (לשונו של הרב הוטנר זצ"ל בפחד יצחק ר"ה, יא).

יום השישי הוא יום ראש השנה - יום בריאת האדם. הוא היום בו נוצרה מלכות ה', בו המליך אדה"ר את ה' למלך על כל הארץ מדעתו, הוא היום שנקבע לדורות ליצור מחדש כל שנה את מלכות ה', כפי שעשה אדה"ר בשעתו. זהו ייחודו של היום. אם כן, שונה אמירת המלכויות שבראש השנה

<sup>5</sup> וראה גם מלבי"ם תהלים כב, כט.



מקבלת עול מלכות שמים שבכל יום. בכל יום מלכות ה' כבר נתונה; יש מלך, ועלינו לקבל את עול מלכותו ולשמור מצוותיו. בר"ה איננו מקבלים את עול מלכותו, אלא ממליכים אותו; אנו יוצרים את עצם המלכות. בזה אנו מממשים את תאוותו, להיות לו דירה בתחתונים.

לכן שונה הביטוי של המלכות בר"ה מבכל יום: בכל יום אנו "**מקבלים**" עול מלכותו עלינו, כי המלכות נתונה, וצריך להיכנס תחת עולה. ואילו בראש השנה - "אָמרו לפני מלכויות כדי **שתמליכוני** עליכם". בר"ה יוצרים את עצם המלכות.

### "ובמה? בשופר" - מדוע דווקא בשופר?

הטעם הראשון מעשרת הטעמים שכתב רבנו סעדיה גאון בטעמי התקיעות הוא, מפני שזהו יום תחילת הבריאה, ובו ברא הקב"ה העולם ומלך עליו. וכן עושים המלכים בתחילת מלכותם שתוקעין לפניהם בחצוצרות ובקרנות. ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ולכן אנו נוהגים כן בכל אתר ואתר

כאמור, מלכות ה' נוצרה ביום שישי - ראש השנה, יום יצירת האדם. אך אם נרצה לדייק יותר - באיזה רגע נוצרה המלכות? הרי דברינו כבר אמורים - ברגע שניתנה בו הדעת, כשנופחה בו הנשמה, אז נהיה אדם ל"רוח ממללא" (אונקלוס בראשית ב, ז), וכדברי רש"י "שנתווסף בו דעה ודיבור" (שם). וכיוון שעיצומו של יום ר"ה הוא יצירת המלכות, אנו עושים זאת במתכונת של היום השישי הראשון שבשבוע הבריאה - ע"י **הנפיחה**. אלא שאז נעשה הדבר ע"י אתערותא דלעילא - "**ויפח** באפיו נשמת חיים", ע"י רבש"ע, ואילו עתה אנו עושים זאת ע"י נפיחה בשופר - באתערותא דלתתא, כי זו היא תאוותו של רבש"ע - "ועשו לי מקדש, ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח), שאנחנו נבנה את הדירה.

זה עניינו של עם ישראל: "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו". "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל", וכדרשת חז"ל בילקוט, שהובאה לעיל: "כשאתם עדי אני א-ל, וכשאתם עדי כביכול אני א-ל".

## ט. לא בשמים היא

אפשר שישאל השואל: אדם פשוט אני, העסוק רוב ימיו במרדף אחר אמצעי-קיום לו ולמשפחתו, ומה לי ולמושגים גבוהים כמו קידוש השם, מלכותו והכתרתו למלך?

אף אנו נאמר לו: אותו מקרא אשר מלמדנו על מסירות נפש כפשוטו, מלמדנו גם על אורחות חיים וקידוש השם בדברים פעוטים: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" (דברים ו, ה), ודרשו חז"ל: "ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את נפשך" (ברכות נד ע"א). על קיומה של מצוות-עשה זו מספרת הגמרא (שם סא ע"ב) על רבי עקיבא שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל ואמר לתמיהותיהם של תלמידיו, שכל ימיו ציפה לרגע זה, ויצאה נשמתו באחד.

ומאותו מקרא דורשת הגמרא במסכת יומא: "ואהבת את ה' אלקיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו באמונה, ודיבורו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו? פלוני שלמד תורה, כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו" (פו ע"א). ועוד אמרו שם: "היכי דמי חילול השם? אמר רב, כגון אנא, דשקילנא בישראל מטבחא ולא יהיבין דמי לאלתר". ופירש"י: "וכשאני מאחר לפרוע הוא אומר שאני גזלן, ולמד ממני להיות מזלזל בגזל". ועוד דוגמא שם: "ר' יוחנן אמר, כגון אנא, דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין". ופירש"י: "ואין הכל יודעין שנחלשתי בגרסתי, ולמדין הימני להבטל מתלמוד תורה".

והרמב"ם הביא דברים אלו להלכה בהלכות יסודי התורה (פ"ה הי"א), אחר שהביא דברים חמורים שאדם עובר עליהם בשאט-נפש ומחלל את השם, כתב:

ויש דברים אחרים שהם בכלל חילול השם. והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות, דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם. ואף על פי שאינם עבירות, הרי זה חילל את השם. כגון

שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר, והוא שיש לו, ונמצאו המוכרים תובעים והוא מקיפן. או שירבה בשחוק או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וביניהם, או שדיכורו עם הבריות אינו בנחת, ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים אלו - הכל לפי גודלו של חכם, צריך שידקדק עם עצמו ויעשה לפנים משורת הדין.

אמנם הרמב"ם מדבר על אדם גדול בתורה, אבל העקרון קיים גם באנשים פשוטים, אם כי ברמה אחרת. כך משמע בגמרא הנ"ל; כל מעשה שיעשה אדם ויתן פתח לאחרים ללמוד ממנו התנהגות פסולה, כשיאמרו "ראו אדם שלמד תורה" וכו' - הרי זה חילול השם, כמו שכתב רש"י שם, שילמדו ממנו להקל בגזל או להבטל מתורה.

והמשיך שם הרמב"ם בדוגמאות הפוכות, לחכם המדקדק עם עצמו ומדבר בנחת עם הבריות ונושא ונותן באמונה, ומקבלם בסבר פנים יפות, ומכבד אפילו למקלים לו, ועושה לפנים משורת הדין, "עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו - הרי זה קידש את השם, ועליו הכתוב אומר (ישעיהו מט, ג) 'ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר'".

הרמב"ם סיים בפסוק אשר הבאנו בתחילת דברינו בשם הרמב"ן בפרשת תצוה, על ייעודו של עם ישראל: "ואם כן יש בעניין סוד גדול, כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט, לא צורך גבוה. אבל הוא כעניין שאמר הכתוב 'ישראל אשר בך אתפאר'". דברי רמב"ן אלו היו הבסיס לדברינו על תפקידו של עם ישראל לקדש את השם וללמד תועים בינה, והרמב"ם משתמש בפסוק זה ללמד על אחריותו של כל אדם גם לגבי מעשים קטנים. ובאמת דא ודא אחת היא.

ויפה אמר הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל בהרצאה לפני סטודנטים, על "הסוד הגדול" שבדברי הרמב"ן; לכאורה סוד זה בא לשרת את הקב"ה, מעין מה

שאמרו חז"ל שנתאוה הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים, ומהו אפוא הקשר למקרא "ישראל אשר בך אתפאר"? והסביר:

הרמב"ן הבין שבפסוק זה "ישראל אשר בך אתפאר", אין הכוונה להתפארות כלפי חוץ, אלא להתפאר במובן של "הסתעפות". ה"פארה" משמשת שם נרדף לענף: "מְסַעֵף פְּאֶרָה בְּמַעְרָצָה" (ישעיהו י, ג). וממילא "ישראל אשר בך אתפאר", פירושו: ישראל אשר באמצעותו הקב"ה מסתעף, מתרחב ומתעצם. וזה "סודו" של פסוק זה; נוכחות השכינה במקדש לא באה לשרת רק אותנו, שהקב"ה משרה עלינו חסד שהוא שוכן בתוכנו, אלא כביכול מקדם גם "צורך גבוה", עד כמה שניתן לדבר במונחים כאלה, וזהו "ישראל אשר בך אתפאר". "קידוש השם" או "חילולו" אינם רק עשיית פרסומת חיובית או שלילית, יצירת רושם, בניית תדמית פופולרית עבור הקב"ה, עולמו וערכיו. קידוש השם פירושו השפעה על מהות אותו "שם", שכביכול מצטמק או מתרחב על ידינו.<sup>6</sup>

## י. לאומיות בישראל

לאחר טענתו של משה "למה יאמרו מצרים", ניחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, כרת ברית עם ישראל ונתן להם לוחות שניות. בסופו של האירוע התגלה לפני משה בי"ג מדות. על התגלות זו אומרת הגמרא: "אמר ר' יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר. מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפילה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאים, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ה' ה"ו וכו' (ר"ה יז ע"ב).

בשו"ע או"ח (תקסה, ה) נפסק: "אין היחיד רשאי לומר י"ג מדות דרך תפילה ובקשת רחמים, דדבר שבקדושה הם". הטור הביא דעה זו בשם רב נתן בסדר רב עמרם, ותמה על כך: "ואיני יודע מה חשש יש בדבר, שהרי אינו

<sup>6</sup> מתוך מאמרו בספר 'וחי בהם' לזכרו של דורון זיסרמן הי"ד, עמ' 65.

אלא כקורא בתורה, שהרי לא אמרו חכמים אלא כל דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו". ואכן הדבר אינו מובן, מדוע אין היחיד יכול להתפלל ולבקש רחמים ולהזכיר שה' הוא רחום וחנון וכו', והרי רק דבר שבקדושה צריך 'עדה', שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב)?

על פי הדברים שביררנו, נבין גם הלכה זו. כבר האריך המהר"ל בספריו הרבים, ובראשם בספרו 'נצח ישראל' (עי' באריכות בפרק יא) על מעלת כלל ישראל, שעל כך אמר רבי מאיר (קידושין לו ע"ב) "בין כך ובין כך קרויים בנים", ועל כך ננזף הושע כשאמר (פסחים פז ע"א) "העבירים באומה אחרת". וכן כתב הרב קוק זצ"ל פעמים רבות:

כבר אמרתי במכתבים, שמצדם של יחידי הסגולה אין אנחנו יודעים  
הבדל בין עם ולשון, ו'נכרי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול'...  
אבל מה שאנו דורשים בשבחה של כנסת ישראל בכלל הוא על דבר  
הסגולה האלקית הנמצאת בנשמת האומה **בכללה**, וממילא היא  
מתגלה ג"כ בכל יחיד באיזה צורה מיוחדת. ומקרא מלא הוא  
'ונפלינו אני ועמך' וגו'. (אגרות הראי"ה ח"א, אגרת סד)

בבתי מדרש שדרך חינוכם שונה משלנו, מזלזלים הרבה בנושא הלאומי. לטענתם אנו מחקים בזה את אומות העולם. אחד מגדולי ראשי הישיבות וממנהיגי העולם החרדי כתב: "הלאומיות והציונות אף הן אידאולוגיות מודרניות. רצו ליצור יהודי חדש, חברה חדשה. הציונות לא היססה לקרוא לאנשים לעקור מבתיהם ולנוע לארץ רחוקה, לסבול תלאות, ולאחר מיכן להרוג וליהרג במלחמות, והכל בשם החזון המובטח שמעולם לא נוסה ומעולם לא עמד במבחן".

ועוד: "בכל שנות גלותו היה לעם היהודי בסיס זהות אחד ויחיד - התורה. הציונות נתנה לו בסיס זהות חדש, חילוני, של טריטוריה, שפה, תרבות וכיו"ב. יצרה עם חדש שקיומו מושתת על בסיס זהות דומה לזה של עמים אחרים" (עיין בספרו של בנימין בראון, 'החברה החרדית', פרק שישי).

הרב קוק זצ"ל יצא בתוקף נגד השקפה זו. בזמן הוויכוח על הצהרת בלפור, כשיהודים רבים, כולל חברי פרלמנט יהודים, ביקשו למנוע את ההצהרה, בטענה שהיהדות אינה לאום אלא דת בלבד, שלח הרב אגרת לבתי הכנסת וביקש להקריאה בזמן קריאת התורה. וכך כתב בין השאר:

מוחים אנחנו גלוי נגד כל קוראי הנשמה היהודית, נגד הרוצים לפורר את השלמות הנפלאה של היהודים והיהדות. רק יהדות שלמה אנחנו יודעים.

לעג מר הוא כל הויכוח הזה, אם קניננו הלאומי או הדתי הוא המקיים את תוכן חיינו. השלמות של "אתה אחד ושמן אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", לא תיפרד ולא תיחלק לעולם... מצדנו הננו יכולים לקבל את האושר העתיד רק בשלמותנו, בשלמותה של נשמתנו המקורית, שאינה ניתנת בשום אופן להחלק לנתחים כמו "לאומיות" ו"דתיות". (אגרות הראיה ח"ג, עמ' קט)

## יא. הלאומיות המקורית

האמת ניתנה להיאמר, שאכן הציונות לקחה את מושגיה הלאומיים מאומות העולם, כשהתחדשו התנועות הלאומיות, ובזה צודקים המתנגדים ללאומיות זו; אך הטעות היא, שהלאומיות הישראלית שונה במקורה כרחוק מזרח ממערב מהלאומיות הגויית. הרב האריך בזה במקומות רבים, בעיקר בספרו "אורות", אך אין כאן המקום להרחיב במסגרת זו. נציין רק כמה משפטים כדי להבהיר מעט את הנושא. יסוד הדבר הוא, שהלאומיות הגויית היא "חברת אחריות", כפי שמצטט הרב מחכמי האומות, היא חברה שבמרכזה עומד הפרט, לעומת עם ישראל, שיסוד לאומיותו הוא הכלל:

היחס של כנסת ישראל ליחידיה הוא משונה מכל היחושים של כל קיבוץ לאומי ליחידיו. כל הקיבוצים הלאומיים נותנים הם ליחידיהם רק את הצד החיצוני של המהות... מפני שאין להקיבוץ חטיבה אלקית, שמגמה אלקית שרויה בתוכה. לא כן בישראל; הנשמה של היחידים נשאבת ממקור חי העולמים באוצר הכלל, והכלל נותן

נשמה ליחידים. אם יעלה על הדעת להינתק מן האומה, צריך הוא לנתק את נשמתו ממקור חיותה, וגדולה היא משום כך ההזדקקות שכל יחיד נזקק להכלל, והוא מוסר תמיד את נפשו מבלי להיות נקרא מן האומה, מפני שהנשמה ותיקונה העצמי דורש כן ממנו תמיד. (אורות ישראל פ"ב, ג)

אצל אומות העולם נוצר הכלל ע"י אוסף של יחידים רבים, ובסופו של דבר הכל חוזר אל הפרט. שונה לגמרי הוא מושג הכלל בישראל:

המובן של ה'כלל' אינו אוסף של פרטים, אלא יצירה אלקית יסודית מקורית ושמימית, שמתגלה בריבוי פרטים. הבנה זו שייכת ליסוד האמונה, לעיקרים שבעיקרים. כשמבינים את ההחלטיות האבסולוטית של ערך כלל ישראל, מגיעים לחיים של מסירות נפש למען התורה, למען האומה ולמען הארץ, מתוך אחיזה בקדושת הציבור. אשרינו מה טוב חלקנו, שאנו חלק של הצבוריות העליונה הזאת. (שיחות הרצי"ה, תלמוד תורה, עמ' 19)

משום כך נאבק הרב קוק בהגדרות הלאומיות של הציונות, שאינן מתאימות ללאומיות הישראלית המקורית, כמו למשל האימרה: "הציונות אין לה דבר עם הדת". הרב תבע מתנועת המזרחי להילחם נגד ההשקפה הזאת: "והיא צריכה להישנות אלף אלפי פעם, בכל כנסיה... שהחוק האלילי, ש'הציונות אין לה דבר עם הדת', **תועבה היא** לישראל" (אג"ר ח"ב, עמ' קלד-קלה. וע"ע שם עמ' רח). ומכאן הגיע גם הרב חרל"פ למסקנה ההפוכה; לא זו בלבד שלא גנבנו את המושגים הלאומיים מאומות העולם, אלא להיפך, הם גנבו מאתנו, אך הם אינם שייכים כלל למושגים שלנו:

הרגש הלאומי בתעודתו האמיתית, אין לו שום מקום בשום עם ולשון בעולם כי אם בעם ישראל, אשר תחילת יצירתו הייתה בקשר אמץ ובאיחוד אמיתי... ומפני זה הרגש הלאומי בישראל וארצו הוא מקורי ונצחי, וכל ההרגשים הלאומיים שאצל שאר העמים

לאומותם ולארצותם, אינם אלא חיקוי בלבד, וגנובים הם מארץ העברים, ואינם שלהם כלל, שכן כל חייהם אינם חיים של אחדות כי אם של פירוד, "יתפרדו כל פועלי און". (מי מרום, מעיני הישועה, עמ' שכא)

בעבר סברתי, שהדברים של הרב חרל"פ הם בגדר מליצה; וכי אין לאומות העולם מושגי לאומיות, שצריכים הם לקחת מאַתנו? והנה לאחרונה קראתי ספר חדש שעוסק בעניני לאומיות בעולם. מובאים שם מגוון רחב של דעות החוקרים, וטוענים שמושג ה'לאומיות' הוא די חדש, מהמאה החמש-עשרה. לפני כן היו משפחות ושבטים. אלו דבריו של אחד החוקרים, הייסטינגס:

אני רוצה לטעון שהלאום והלאומיות הם עניין נוצרי מעיקרו... ולגבי דידי, היוצא מן הכלל היחיד לטענה זו הם היהודים. אפשר אפילו לכנות אותם "הלאום הראשוני האמיתי", שכן התנ"ך הוא שנתן את הדגם בדמות עם ישראל הקדום, דגם שהלאומים הנוצרים אימצו... לפיכך עלייתה של הציונות הייתה בלתי נמנעת יותר ויותר. הציונות הייתה תנועה לאומית שהגירוי שלה היה תנועות לאומיות אחרות בעולם האירופי. (אסף מלאך, מהתנ"ך ועד מדינת היהודים)

חינוך תורני שאינו מבוסס על יסוד הלאומיות מביא לעבודת ה' הסובבת סביב הפרטיות, ולאגואיזם רוחני. הלוא כה הם דבריו של הרמב"ם: "הפורש מדרכי צבור, אף על פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל, ואינו עושה מצוות בכללן, ולא נכנס בצרתן, ולא מתענה בתעניתן אלא הולך כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן, אין לו חלק לעולם הבא (הל' תשובה פ"ג הי"א).

וכן כתב הרב חרל"פ זצ"ל:

כשם שא"א ליהדות בלא אמונה, כן א"א ליהדות בלא כלל והמשכת הגזע. וכל מי שמייחס עצמו ליהדות מצד פרטיותו העצמית בלבד, ואומר שדי לו שיעבוד הוא לבדו את הקב"ה ויהיה יחידי בעולם,



ודומה לו שהוא יהודי, אינו אלא טועה, כמו מי שאומר שיהיה יהודי בלא אמונה בעיקר היהדות עם כלל אדיר והמשכת גזע של ישראל עם קדושו. (רזי לי, עמ' קעז)

כמה הכה הרב צבי יהודה על קדקודינו כדי שנפנים יסוד זה, שלדעתו הוא יסוד האמונה והיהדות. לא התורה עשתה את עם ישראל, אלא עם ישראל קיבל תורה, ותפיסה אחרת מביאה לחורבן האומה והארץ. כך הסביר את דברי רב יהודה אמר רב, "על מה אבדה הארץ... שלא ברכו בתורה תחילה" (נדרים פא ע"א):

אמנם למדו תורה ועסקו בתורה, אבל לא מתוך הלאומיות שלנו, לא מתוך הגאווה שלנו, גאון ישראל, "אשר בחר בנו מכל העמים", שזאת היא ה'ברכה תחילה' אשר לפני לימוד תורה. היו למדנים ופולפלנים גדולים, חרדים ומקיימי מצות, אבל הם לא ברכו בתורה תחילה, ומפני זה אבדה הארץ. כשנגשים לגמרא ולתוס' בלי התמלאות בכל גידינו ועצמותינו, בכל מוחנו ולבבנו, בגאוותנו "אשר בחר בנו מכל העמים", יש סכנת שמד. (שיחות הרצי"ה שם, עמ' 19)

ועוד: "קדושת הפרט נמצאת גם אצל הגויים, אבל העניין שלנו, קדושת הכלל, הוא עניין אלקי ולא יצירה אנושית. הנשמה הלאומית הציבורית היא יצירה אלקית. 'עם זו יצרתי לי'. ישראל קדמו לעולם במובן של נשמת העם, קדושת כלל ישראל... איננו אוסף של פלוני ופלוני יחידים, אלא בריאה ציבורית מיוחדת" (שם, עמ' 20). וכך דייק בדברי הגר"א שאמר ללמוד ספר הכוזרי, "שעיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו". קודם ישראל - ומתוך כך תורה.

## **יב. תכלית הלאומיות הישראלית**

מדוע סידר רבש"ע את עולמו כך, שיהיה עם אחד השונה במהות הלאומיות שלו משאר העמים?

אחרי שביררנו מהו ייעודו של עם ישראל - השראת שכינה בעולם, בניית דירה בתחתונים, לספר תהילת ה', לגלות כבודו בעולם, אנו מבינים על פי הסברם של גדולי ישראל, מה העניין המיוחד בלאומיות הישראלית.

כך כתב המשך חכמה בפרשת אחרי מות: "הביאור כך: דהאומה בכללה תכליתה שיתנהגו על פי דרכי התורה וה' יהיה אלקיהם, **כי אין ה' מייחד שמו על הפרטי, כי הפרטי בלא צירוף כללי אינו תכליתי כלל**" (ויקרא יח, ד-ה).

וכבר הקדימו המהר"ל: "ואעשך לגוי גדול. זה שאומרים 'אלקי אברהם'. כי הבטיחו הקב"ה שיהיה ממנו אומה גדולה, ומאחר שתהיה ממנו אומה גדולה, הקב"ה מייחד שמו עליו, דאין הקב"ה מייחד שמו רק על אבות האומה. והיינו טעמא, מפני שאין הקב"ה מייחד שמו על יחיד פרטי, רק על **אומה שלמה**" (גור אריה בראשית יב, ב).

ונראה שאב לכולם הוא הרא"ם. וכך כתב שם: "ונראה לי שכך פירושו: משום שאין הקב"ה מייחד שמו על היחיד אלא על האומה - 'אלקי ישראל', 'אלקי העברים'... לפיכך פירשו 'ואעשך לגוי גדול', שתחשב כאומה עד שאייחד שמי עליך, שיאמרו אלקי אברהם".

ומדוע אין הקב"ה מייחד שמו על הפרטי? תשובה על כך מצאנו בדברי הרב קוק זצ"ל, וז"ל:

האדם צריך תמיד להחליץ ממסגרותיו הפרטיות... שזה מוריד את האדם לעומק הקטנות, ואין קץ ליסורים גשמיים ורוחניים המסובבים מזה. אבל צריך שתהיה מחשבתו ורצונו ויסוד רעיונותיו נתונים להכללות, לכללות הכל, לכללות העולם, לאדם, לכללות ישראל, לכל היקום, ומזה תתבסס אצלו גם הפרטיות שלו בצורה הראויה. וכל מה שהתפיסה הכללית היא יותר חזקה אצלו ככה תגדל שמחתו, וככה יזכה יותר להארת האור האלקי. כי שם מלא חל על עולם מלא, ולית שכינתא שריא באתר חסיר, וכיון דבאתר חסיר או פגים לא שריא, איך תשרה באתר שהכל נטול וחסר, ואין שם כי

אם נקודה דלה מצערה ואפסית, שהיא הפרטיות האנכית לבדה.  
(אורות הקודש ח"ג, עמ' קמז)

לאומיות שמהותה היא "חברת אחריות" גרידא, שכל ענינה לסדר את חיי הפרט, היא לאומיות אגואיסטית, פרטית, שאין שכינה יכולה לשרות בה, כי היא חסרה ופגומה. רק לאומיות כמו בעם ישראל, שאידיאל אלוקי במרכזה, שהיא נשמה כללית שהפרטים יונקים ממנה, שכל מעשיהם מכוונים אל המרכז הכללי, "נשמה אחת בגופים מחולקים" (תניא, פרק לב), היא לאומיות ששכינה יכולה לשרות שם. ועל כגון דא נאמר "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", כך נוצר עם ישראל מלכתחילה בלאומיות כזאת, כדי שיוכל למלא את ייעודו.

### **יג. "יעשו לפני כסדר הזה"**

כאשר משה רבנו ביקש רחמים על עם ישראל לאחר גזרת השמד שנגזרה בעקבות חטא העגל, לא הזכיר חרטה ולא תשובה, אלא "למה יאמרו מצרים". וכן אחר חטא המרגלים "ושמעו מצרים", "ואמרו הגויים... ויאמר ה' סלחתי כדברך", וכבר הזכרנו את דברי רש"י שם: "בשביל מה שאמרת פן יאמרו".

משה רבנו טען, שאם עם ישראל יושמד - "כל כוונת הבריאה תהיה בטלה", כדברי הרמב"ן. דברים אלו נאמרו בלא חרטה ותשובה, בעודם רוקדים סביב העגל, ובקשה כזאת יכול רק משה לבקש, בהיותו הנציג של עם ישראל. הקב"ה כרת עמו ברית והודיעו י"ג מדות, התעטף כשליח צבור ואמר לו שאם ישראל יחטאו להבא, יעשו לפניו "כסדר הזה", כלומר שיופיעו **כציבור** הממונה על קידוש השם בעולם, ויבקשו רחמים, שאם לא ייסלח להם - יחולל שמו בגויים, וזה היפך הכוונה בבריאת העולם ועם ישראל.

כך כתב הרד"ק על הפסוק "כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם" (שמואל א' יב, כב). וז"ל:

כי אף על פי שאתם חוטאים לפני, לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול, כלומר, כי כבר נשמע בגויים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה, ואם לא יסבול אתכם ויגמלכם כחטאתיכם וישחיתכם, הרי כאילו נתמעט שמו בגויים, ויאמרו לא יכול להצילם. וכן אמר משה, "ואמרו הגויים"... וכן אמר יהושע "ומה תעשה לשמך הגדול".

יחיד אינו יכול לומר י"ג מדות ולבקש מחילה, משום שה' הוא א-ל רחום וחנון וארך אפים, ואם לא יסלח לו - יהיה בכך חילול השם. יחיד אינו ממונה על קידוש השם; אין מלך בלא עם, ואין הקב"ה משרה שכינתו על היחיד, ומשום כך אין טענתו של היחיד יכולה להתקבל על סמך בקשה זו, ואין מחילה ליחיד אלא אם כן יעשה תשובה. רק כשהיחיד מופיע כחלק מכלל ישראל, בתוך העדה, חי בתוכה, שמח בשמחתה ומצטער בצערה, רק אז הוא יכול לדבר בשם האומה.

\* \* \*

מעשה שאירע בצ'רנוביל בערב יום הכיפורים, שכבר כמעט העריב היום, והרבי עוד לא הספיק לטבול במקוה. קהל רב הצטופף סביב פתחי הבית ובפי כולם בקשה להתברך, איש איש בהמצטרך לו ובשנה טובה. עוד ועוד יהודים הצטרפו לתור הארוך, והשמש כבר קרובה הייתה לשקוע. משראה הרבי שהיום הקדוש עוד מעט כאן והוא כבר לא יטבול השנה לכבוד יום הכיפורים, יצא פתאום אל פתח הבית, ירד כמה מדרגות, ושם - בתוך הקהל הרב שצבא על הבית - כיפף את קומתו שלוש פעמים, כדרך שעושים בשעת הטבילה, וקרא ואמר: **מקוה ישראל ה'!**

(ממני אליך, עמ' 15)